

Van Eysen gramatika-lanak

IBON SARASOLA
(E.H.U.)

ABSTRACT

This paper deals with the contribution of the Dutch linguist Wylten J. van Eys (1825-1914) to Basque studies. Within his contribution the Grammaire Comparée des Dialectes Basques (Paris 1879) is especially analysed. This is a Basque grammar written following the ideas and methods of the contemporary European linguistics. In his grammar van Eys sets up some of the basic ideas —like the absence of declension in Basque— generally accepted by grammarians nowadays, which had been considered the result of later research work.

0. Aldez aurretiko bi oharrez hasi nahi dut hitzaldi hau. Lehenbizikoa. Joseba Lakarrak eratu eta antolatu duen ikastaro hau * biziki interesgarria iruditzen zait. Besteak beste, herri batek bere iker-ihardunbidearen aztertzeari ekiten dionean maila bat gorago igotzen delako bere kultur garapenean. Eta hori da ikastaro honetan azken buruan proposatzen zaiguna: aurreko mendeetako euskal gramatikaren ikertzaileen lanari buruzko gogoeta bat. Zer izan ginen jakitea zer garen jakiten lagungarri gerta dakigukeen aldetik betoz ordu onean honelako ikastaroak.

Dena dela, kontu-garbiketa honi, nere ustez, testuingurua falta zaio, hots, garai haietako European hizkuntz ikerketei buruzko egoera erabatekoa edo orokorra zein zen jakitea. Badakigu XIX. mendearen hasieran gramatika konparatua hasten dela Alemanian lantzen; baina zein zen gramatika-ikerketei buruzko egoera Europako, eta bereziki Espainia eta Frantziako unibertsitateetan, eta ildo beretik, zer irakasten zen alor horretan euskaldunak hezten ziren apaizgaitegietan? Honi buruzko argibideak, nere ustez, beharrezkoak genituzke gure kultur historiaren irudi beteagoa izateko.

Bigarrena. Van Eysen lana aztertzerakoan eragozpen larri bat dut. Ez ditut behar bezain ongi ezagutzen XIX. mendeko euskal gramatikari buruzko lan guztiak. Hortaz, nik Van Eysi leporatzen dizkiodan zenbait aurkikunde besteren batek egina edo susmatua gerta daiteke. Ikastaro honetan proposatu zaigun elkarlana izan daiteke oztopo hori gainditzeko biderik onena.

1. Ez dut Willen J. Van Eysen bizitzako zertzeladei buruz gauza handirik jakiteko aukerarik izan. Amsterdamen jaio zen, 1825ean. Lacombe dioenez (1908: 805) «ikasketa sendoak egin zituen, grinaz ikasi zuen hizkuntzalaritza». 1866an, eta

* [Arg. oharra. Egileak «Euskalaritza XVIII eta XIX. mendeetan» izenarekin EHU-K Donostian udaran urtero egiten dituenen artekoa aipatzen du.]

data kontuan hartzekoa da, bidaldi bat egin zuen gure artera, Gregorio Arrue ezagutu zuelarik Zarautzen. Bigarren bidaldi bat egin zuen, 1868an, azkena. Londresen bizi izan zen eta 1914ean hil zen, San Remon.

Dena dela badira beste zenbait alderdi Van Eysen obrari hurbiltzeko interesgarriak gertatzen direnak.

Adibidez, bere ikerlanetan gehien aipatzen diren liburuak. Hauek dira: Diez-en *Grammatik der romanischen Sprachen* (1836-1844), Bopp-en *Grammatik komparatua* (1833) eta obra horren Breal-en frantses itzulpenaren hitzaurrea, A. H. Sayce-ren *Principles of comparative philology* (1874). Max Muller-en ¹ *Lectures*, Brachet-en *Dictionnaire étymologique* eta *Grammaire historique*, eta Salva-ren gaztelaniazko gramatika. Bestalde, Pott-i —antza denez hizkuntz indieuroparren etimologia eta fonetika erkata sortu zituena— euskal izen bereziei buruzko lan bat eragin zion, eta N. van der Tuuck, «hizkuntza polinesiarretan adituenetako bat», adiskide zuen. Argi dago beraz, besterik gabe nondik nora zebilen hizkuntzalaritza eta gramatika-kontuetan.

Bere ikerlanetan nederlandera, alemana, ingelesa, frantsesa, italiara eta gaztelania erabiltzen ditu. Azpimarragarria da, agian, latina gutxi aipatzen duela. Hizkuntz on egitura eta nolakotasunez etengabe baliatzea da bere lan-metodoaren ezaugarri nabarientetako bat. Adibidez:

Nous croyons y avoir démontré jusqu'à l'évidence qu'il n'existe pas de déclinaison en basque pas plus qu'en français; quand on connaît les langues turque, hongroise, etc., cette question est simple, elle n'embarrasse que ceux qui prennent le latin et le grec pour base (*Dictionnaire Basque-Français* [=DBF], xxxiii).

Euskal gramatika guztiak ezagutzen zituen, eta bere lanetatik ateratzen denez sakon ikasiak eta aztertuak zituen. Larramendi, Zavala, Inchauspe, Gèze, Bonaparte, Duvoisin eta Vinsonen lanak behin eta berriro aipatzen ditu, ez denak eta ez beti —bereziki Zavala, Duvoisin, Bonaparte eta Inchausperenak— laudoriozko aiputan.

Erabiltzen dituen euskal testuei dagokienez, azpimarragarriena hautatzen dituen autoreak berak dira: batez ere Etxepare zaharra, Leizarraga eta Axular hain zuzen, eta gipuzkerarentzat Lardizabal. Testuok ere, eta beste hainbat, sakon ezagutzen zituela argi ikusten da bere lanetan, adibidez Oihenarteren atsotitz eta neurtitzen Archuren zuzenketa eta itzulpenari kritikan (ik. DBE xiiihh.).

2. Van Eysen batez ere gramatika bat eta Hiztegi bat utzi zizkigun. Gramatikak *Grammaire comparée des dialectes basques* izena darama eta Parisen argitaratu zen 1879an. Lehenago, 1865ean, *Essai de grammaire de la langue basque* bat argitara zuen, aski kaxkarra denek esaten dutenez. 1867an Euskal Herrira egin zuen lehen bidaldiaren ondoren erabat eraberritua berrargitara zuen. Hamabi urtetako isilune baten ondoan jendarteratzen du, beraz, bere *Gramatika konparatua*, gramatika-alorrean burutu zuen lanik garrantzizkoena. Berak dioskunez «Notre Essai du dialecte guipuzcoan ne pouvait guère être complété, qu'en devenant une étude comparative des dialectes différents» (*Grammaire comparé* [=GrC] vii).

Bitarte horretan, 1873an bere lanik ospetsuena —Arana Goiri euskara-ikaslearen lehen gidaria, besteak beste— *Dictionnaire basque-français* hiztegia argitara zuen, hau ere Parisen.

(1) Antza denez, Sayce-ren aurretik Oxford-en irakasle egon zen filologo bat zen.

Euskal testuen argitaratzaile legez, 1596ko *Refranes y Sentencias*en argitalpen bat, eta Leizarragaren San Mateoren Ebanjelioarena dira aipagarrienak ².

3. Beste ezertan sartu aurretik Van Eysen zientzigizon *talantea* erakutsi nahiko nuke, bere lanaren adierazgarririk ohargarrienetako bat baita. Horrela, esaterako, iberikoaren auziarekiko jarrera, geroago etorri ziren hainbat hizkuntzalari eta euskalari famatuena baino zuhurragoa, eta beraz zientifikoagoa, izan zen. «Il n'y a rien à préjuger soit pour, soit contre la théorie d'identité du basque & l'iberien» diosku, hipotesi hutsa dela baieztatuz. Teoria Larramendirena dela gaineratzen du, eta Humboldt-ek harena errepikatu besterik ez duela egiten; harrezkero «abrité sous le nom du célèbre philologue allemand, on a répété de confiance ce qu'on ne se trouvait pas en état de vérifier». Eta ahaidetasunaren frogak non dauden galdetu ondoren horrela dio: «vouloir comparer une langue dont on ne sait pas lire l'écriture à une langue qu'on ne connaît presque pas, est un tour de force qui ne peut guère donner un résultat sérieux» (GrC 8).

Orobat, euskal aditzaren auziaz ia gaur arte berriro aurkitzen ez dugun jarrera bat erakusten du. Arazoa larria dela, zinezko azterketa eskatzen duena, aitortu ondoren, lehenik zer den zaharra eta zer gero erantsia berezi behar dela aditzera ematen du. Bestalde, konturatua zen jadanik euskararen hots-legeak ezagutzen genituenean laguntzaile bikaina izango genuela aditzaren auzian. Ildo beretik, *eraman dut*-etik *deramat* eratortzen delako Intxausperen teoriaren aurrean, hau besterik ez dio: «l'auteur ne dit pas comment, ce qui n'aurait pas été tout-à-fait superflu» (GrC 130), eta iruzkin hau egiten dio Bonaparteren «no discussion upon it is possible, the matter is so evident» topiko saihesgarriari: «de cette façon on ne court pas risque de s'embrouiller dans ses arguments» (ib. 284).

Egiazko ikerlariak bezala ez du inolako beldurrik ez dakiena aitortzeko. «Nous l'ignorons» esaldia behin eta berriz agertzen da bere lanetan. Orobat ezjakintasuna gainzuritzeko denok erabiltzen ditugun edergarrien fede ematea: «mais la question de la sifflante reste, pour laquelle nous n'avons aucune hypothèse à offrir. Lettre adventice, lettre euphonique ou lettre de renforcement, &c, ne serait qu'un euphemisme pour ne pas dire «j'ignore» (GrC 125), edo «on a voulu reconnaître dans *ki* un datif; mais cette explication ne nous avance guère; c'est simplement répéter la difficulté en d'autres termes, car qu'est-ce que le datif *ki*?» (ib. 159) adierazten duenean.

Bukatzeko, beste askoren artean bat hautatu dut. Vinson-ek *balitz* > *zen* proposaketa plazaratu zuen. Bere ustez *zen*-en jatorrizko forma *ziz zen*, zeinak gero *zitz* eta *litz* eman baitzuen. Problema funtsezko bat du eratoriketa honek, beste guztiak hutsal bihurtzen dituena: *ziz*-ek ez duela euskal inperfektoa *esplikatz*en. Eta hori izan zen, hain zuzen, Van Eysen aitzakiatu ziona.

4. Aski interesgarria iruditzen zait halaber zientzigizon gisa horrela agertzen den Van Eysi Euskal herriko garaiko iker-giroak eragiten dizkion gogoeten berri ematea:

Plus on étudie le basque, & plus on voit diminuer l'abîme, qu'ont croyait exister entre le basque & les autres langues (DBF vii). L'admiration naïve pour des phénomènes imaginaires fera place à une admiration intelli-

(2) Euskal arlotik at, aipatu artikuluan adierazten duenez, ezer gutxi argitara bide zuen: *Aperçu de la grammaire hollandaise* bat, 1890ean argitaratua, eta xv eta xvi. mendeetako frantseseko Biblia eta Itun Berriei buruzko bibliografia bat, bi liburukitan.

gente, basée sur la connaissance des faits. L'admiration par exemple, pour la déclinaison & pour la conjugaison, cessera nécessairement, ou changera de nature, le jour où l'on verra que la déclinaison n'existe pas, & que la conjugaison basque a été soumise aux mêmes lois de la logique que celle des autres langues, c'est-à-dire qu'elle exprime dans ses flexions le sujet, le verbe & l'objet (...). & s'il reconte des flexions difficiles à expliquer, ou qui ne s'expliquent pas pour le moment, il faut s'en prendre à l'ignorance du grammairien, & non pas aux particularités de la langue basque (DBF viih.).

Ez da beraz inor harrituko Euskal herrian ikusten zuen iker-giroaz mintzatzen denean jalgitzen dituenekin:

Une autre cause que a fortement contribué à perpétuer le caractère d'étrangeté qu'on croyait découvrir dans la langue basque, c'est la préférence pour les explications extraordinaires, surnaturelles, quand l'explication naturelle se trouvait sous la main (GrC viii).

edo ildo beretik salatzen duenean Zavalak-eta erabiltzen dituzten izen korapilotsuen bidez euskarari eman nahi zaion bestelakotasun-aira:

Zavala nomme 'pretérito remoto indicativo conjetural' ce que n'est autre chose que le présent de conditionnel, formé selon la manière des langues romanes (GrC 182).

Orobat hurrengo iruzkinean, euskararen egiazko bestelakotasunaren aurrean euskalariak hartzen duten jokaeraren salaketa ikusi behar da batez ere:

Quand une flexion est obscure, ce n'est pas la langue qui est bizarre ou divine, ou tout autre qualificatif qu'on voudra lui appliquer, c'est nous qui sommes dans l'ignorance, par rapport à ses lois phonétiques ou à ses particularités de prononciation (GrC 115).

Eta aditzaren arazoaz jarraituz, argi dago Van Eysen ustean garaiko ikerketen huts nagusia hau dela, kasurik hoberenean deskripzio eta sailkatze-lan hutsera mugatzen zirela gure artean:

Jusqu'à présent on n'a donné que des tableaux, ce qui n'explique rien; on chercherait vainement un principe. Ce qu'il fallait, c'était des lois, des règles, une méthode enfin (GrC 114).

Egoera horren barnean bere asmoak argiak dira:

Nous espérons faire rentrer la langue basque dans la famille des langues naturelles, d'où elle était bannie par suite de théories où la fantaisie règne en souveraine. Le surnaturel a été & est encore toujours invoqué pour expliquer le verbe basque. Désespérant sans doute de trouver une solution rationnelle à la question de la conjugaison, on s'est jété dans les bras de la théologie & l'on a voulu expliquer par un dogme chrétien ce qui n'était qu'une difficulté grammaticale (GrC 114).

Eta ildo beretik hiztegian:

Nous espérons que le présent travail contribuera à faire disparaître, en grande partie, ce qui restait de rêveries grammaticales (DBF vii).

Iruzkin eta baieztapen hauek aditzera ematen duten jarrera, erabat berria egiten zait garai hartako gainerako euskalarien ihardunaren aldean. XIX. mendeko egoera ezagutzen dudana neurrian bederen. Izan ere, nere ustez Van Eys dugu lehen

euskalari modernoa³, guk gaur ditugun iker-kezka berak dituen eta iker-arazoak ezartzeko eta aztertzeko gure ikuspuntuak erabiltzen dituen.

5. Hitzalditik geratzen den zatian Van Eysen *Gramatika konparatu*-aren hainbat alde aztertuko ditut.

Van Eysen azken gramatika-lan hau lan zabala eta mardula da. Eta aski modernoa bestalde. Adibidez ortografiari buruzko ohizko zatiaren orde, euskararen hots-sistemari buruzkoa eskaintzen du, lehen aldiz, nik dakidanez, gure artean. Ondoren artikulua, deklinabideaz —edo zehazkiago gaur egun deklinabide-atzizki edo deitzen ditugunez— eta izenaz, izenondo eta izenordainez dihardu, 100en bat orrialdetan. Gero aditzari buruzkoa dator, aski zabal tratatua, besteak beste adizki-etaulak ere ematen baititu; zati honek gramatikako 330 orrialde hartzen ditu. Aditzaren ondoan adizlagunaz eta konjuntzioez dihardu 25 orrialdetan. Azken zatia joskerari, sintasiari dagokio, 60 orrialderekin.

Van Eysen helburua garaiko ikerbide aurreratuaren arabera, euskararen gramatika konparatuaren oinarriak ezartzea da. Dena dela Van Eysen lana aski zorrotza da deskripzio hutsaren mailan. Horrela, berak adierazten du lehenik, nik dakidanez, *ba-* eta *bait-* aurrizkiez ez dela hikako formarik gertatzen (GrC 522 eta 526), edo *jaten dedanean*-en azpian *jaten dedan orduan* edo dagoela (ib. 518); orobat, esaterako, sujeto bera aditz iragangaitz eta iragankor banari lotzen zaizkionean lehenengo aditzak gobernatzen duela komunztadura (ib. 471) Halaber, beste maila batean, Etxepare zaharrak ez duela *zein* erlatibo-balioz inoiz erabiltzen.

6. Euskal gramatika-ikerikuntzara Van Eysek dakartzan ekarpen eta ikuspegi berriak ez dira hutsaren hurrengoak. Batez ere kontuan izanik aitzindari bat izan zela, eta erabili nahi zuen tresneria teorikoa, oraindik hasi berritan zegoela. Verner-en legea, esaterako, 1875koa da, eta neogramatikoen lanak oraindik ez zeuden eskumenean.

Bere ekarpen nagusietako batzuk berak aipatzen ditu DBF-ren hitzaurrearen ix. orrialdean:

- Le système phonétique.
- L'article ou le pronom était primitivement *ar*.
- La déclinaison n'existe pas.
- Le pronom *zu* est pluriel; *hi* seul est singulier; *zuek* est le pluriel de *zu*⁴.
- Le superlatif est le génitif pluriel⁵.
- Le pronom possessif est le génitif du pronom personnel.
- Il y a des suffixes composés.
- Le futur périphrastique est rendu par le génitif de l'adjectif verbal.
- Il y a plus d'un auxiliaire.

Van Eysen gramatika aztertuz erraz ikusten da ez direla hauek haren ekarpen bakarrak. Bestelako bi besterik ez ditut aipatuko, beste euskalari batzuen aurkikundetzat ditugunak hain zuzen: *kin*-en etorkia *kide*-n dela, Schuchardt-i (1947: 61) leporatzen dioguna eta Van Eysek gramatikaren 76. orrialdean aurkitzen dena, eta

(3) Orobat alde metodologikoetan; esaterako «Quand même la thèse de M. l'abbé [Inchauspe] serait exacte, ce dont nous doutons beaucoup, son argument ne vaut rien» (DBF xviii).

(4) Honetaz berriro mintzatzen da gramatikaren 93. orr.-an, plurala zena erdal «vos» eraginez bihurtu zela «singulier honorifique» gaineratuz. Gaur egun erabat onartzen dugun iritzi hau «gutziz harrigarria» iruditzen zitzaion Duvoisin kapitainari: ik. DBF xxviii.

(5) «Le superlatif absolu est rendu par le génitif suivi de l'article *a*. On 'bon' fait *onen* 'des bons' & *onena* 'le ou celui des bons' = le meilleur» (GrC 32).

aditz-izenekiko *-n-a non* kasu-atzizkikoa dela, Lafonen aurkikundetzat genuena, baina euskalari holandarrak aztertzen ari garen obraren 58 eta 23 orrialdeetan argi eta garbi adierazten diguna.

7. Lehen aipatu dugunez, euskararen hots-sistema GrC-en lehen zatian ematen da, bigarren kapituluan hain zuzen. Kezka hau bere garaiko hizkuntzalari hobereenetarik jaso zuen, jakina baita konparatistentzat hots-legeen azterketak zuen axola. Ildo horretatik «les lois phonétiques sont d'un intérêt de premier ordre pour l'étude d'une langue» (DBF xvii) esango digu. Hortaz, Van Eys da, dakidanez, euskal hots guztiak taula batean sailkatzen dituen lehena. Fonetika-azterketen garai hartako egoera kontuan hartuz deskribapen eta sailkapen aski egokia iruditzen zait. Bestalde, hirugarren kapituluan euskarazko hots-legeak finkatzen saiatzen da, garai hartan erabat berria gertatzen den zehaztasun eta xehetasun batez. Horrekin ez dugu esan nahi, ezta hurrik eman ere, arlo horretan beti asmatzen duenik, baina, esaterako, leku-denborazko kasu-atzizkiak izen-sintagmari lotzean gertatzen diren gorabehera korapilatsuak hots-legeen bidez garbitu nahi izanak badu interes teorikorik. Bestalde, alor honetan ere badu aurkikuntzarik. Nabarmenena, gaur egun «aurkiberri» dugun *gizonek* < *gizonaek* < *gizon-ak-ek* eratorpena.

8. Neretzat Van Eysen ekarpenik handienetakoa euskal ikerketen arloan deklinabideari buruzkoa da. Ordura arteko ikerlari guztiak, latinaren-eta ereduari jarraituz, hizkuntza deklinabidedunen ildotik azaltzen saiatzen ziren izen-sintagma perpausean artikulatzean gure hizkuntzan ematen diren gertakariak. Van Eys da azalpena atzizki-sistema baten ildotik bideratzen duen lehena. Berak dioenez, euskarak, inguruko hizkuntzek bezala, artikulua du eta perpausaren osagaien arteko erlazioak atzizki bidez gauzatzen dira.

Van Eysentzat euskal artikulua *-a* atzizkia da, haren forma zaharra *ar* zen⁶ eta beste hizkuntza askotan bezala erakusle bat da, bizkaieraz gordetzen den *a* erakuslea hain zuzen. Artikulu honek plural bat du: *-ak*. «Kasu»-atzizkiez honela dio hitzez hitz: «les autres modifications du nom, qui dans d'autres langues sont exprimées par des cas ou par des prépositions, sont indiquées en basque par les suffixes; la langue basque ne possède pas de déclinaison» (GrC 29). Zer esanik ez, artikulurik bazegoela ere ukatzen zuten bere garaiko gainerako euskalarien artean⁷ berebiziko polemika sortu zuela baieztapen hauekin.

Euskal hizkuntzalaritzari, aipatu berri dugun latin eta grekoaren ereduaren eraginagatik, asko kostatu zaio atzizki-sisteman oinarritzen den deskribapen-moldearen abantailez jabetzea. Orobat, atzizkiok izen-sintagma osoa hartzen dutela eta haren osotasunari dagozkiola, ez da azken urteetako gramatika-lanak arte argi eta garbi baieztatzen⁸. Bigarren puntu honetan ere Van Eys dugu aitzindaria «la langue basque est extrêmement économe dans la manière d'indiquer les rapports des mots entre eux; ce n'est qu'au dernier mot de la proposition qu'on ajoute le suffixe

(6) Gavel (1929, 51-52), Van Eysen iritzitari jarraitzen zaio: «on voit que parmi les cas qui ne sont point simplement conservés de la déclinaison primitive [...] mais formés spécialement pour le singulier, plusieurs présentent entre le radical et la caractéristique casuelle un élément *-ar-*. L'origine de cet élément n'est pas douteuse: il ne faut y voir, suivant une hypothèse de Van Eys, que le radical de l'un des démonstratifs euskariens».

(7) Horrela Duvoisinek eta Gèzek, Van Eysen berak gramatikaren 26. orrialdean gogoratzen digun bezala.

(8) Bestalde, badirudi, honetaz, nik dakidanez, gehiegi idatzi ez bada ere, mendebaldeko hizkuntzetan bederen, latinez bezala grekoz, alemanez eta abarrez, deklinatzeak komunztadura dakarrela; hots, izen sintagma jakin bateko osagaien komunztadura dela hizkuntza deklinabide-

qui doit désigner ce rapport» dioskunean. Eta honekin lotura hertsia duen, eta duela gutxi arte hainbat euskalari nahastu dituen arazo batez uste aski zuzenak zituen ordurako hizkuntzalari holandarrak:

Le sujet & l'objet existent [euskaraz], comme de raison; c'est la logique qui le veut; mais la grammaire ne connaît ni nominatif, ni accusatif (GrC 470).

Azken buruan, deklinabide ala atzizki-sistema, terminologi hutsezko arazo irudi lekiok norbaiti. Baina ez da hala. Atzizki-sistemaren ikuspuntua hartuz deskribapena askoz ekonomikoagoa da —hots, askoz zientifikoagoa—, eta bide horretatik *surdeclinaison* delakoa, erlatibozko perpausak deklinatu egiten direla eta antzeko bitxikeriak saihesten ahal dira. Are gehiago, izen sintagmaren arloan, euskararen eta latin-hizkuntzen artean, are xehetasunetan, dagoen ezin ukatuzko kidetasuna —osagaien ordena, adjetiboarena izan ezik, erabat alderantzizkoa gorabehera— eredutzat erabiliz, deskribapena erabat errazten da⁹, eta hainbatek hain maitea duten baina euskal estudioei hainbat kalte egin dien euskararen berezitasuna hausten. Izpiritu honetan, *semearenak*, hots *seme-ar-n-ak* eta «les-de-le-fils», edo *eman duenarentzat* eta «pour celui qui donne» etab, erabateko kideak —erabat alderantzizko hurrenkerarekin— direla ikuserazten saiatuko da liburuan zehar. Ikuspuntu «normal» hau da, azken buruan, Van Eysen euskal hizkuntzalaritzara dakarren ekarpen nagusia.

9. Van Eysen ekarpenaren beste alor nagusia aditzarena da. Bere gramatikan egiten da lehen aldiz adizki-egituren eta hauen osagaien analisi funtzionala, eta analisi horren ondorioak ikerketa-tresna gisa erabiltzen dira¹⁰.

Aditzaren alorrean ere Van Eysen jokaera «desdramatizatzeko»aren aldekoa da: euskal aditzak ez du funtsean gauza berezi nabarmenik eta, oro har, inguruko hizkuntzen gisakoa da. Bere hitzetan, «la conjugaison basque ne s'éloigne pas autant qu'on l'a cru de celle des autres langues» (GrC 113); «les temps des verbes basques sont les mêmes que ceux de la langue française ou espagnole, ou l'usage qu'on en fait est à peu près la même» (ib. 501), «le principe est le même; *dut* n'est pas plus extraordinaire que 'j'aile'; seulement, en français on écrit 'je-ai-le', dont la syntaxe a fait 'je l'ai'» (ib. 115). Are gehiago, 127 orr.-an azaltzen duenez,

dunen ezaugarri funtsezkoenetako bat, Alde honetatik hizkuntzen bat bada gure artean «deklinatzen» ez dena, hizkuntza hori euskara da, sintagma barruko osagaien numero-komunztadurarik ere ez baitu. Beste hitz batzuez esateko, izen-sintagmako erredundantzi maila hutsa da euskaraz, eta horren ondorioz oso hertsia da osagaion hurrenkera gobernatzen duen legea, latinez, esaterako, ez bezala. Eta perpausaren osagaiak, aldiz, askatasun handiz koka badaitezke han edo hemen, euskarak perpaus-mailan, adizlagunaren egitura dela eta, duen erredundantzi maila garaiaren ondorioa da...

(9) Are gehigo «(kasu) absolutu»-aren kontu hori utziko bagenu —hots, paradigmetik baztertuko bagenu— eta latin-hizkuntzetan antzera mintzatuko bagina —artikuluak, erakusleak, atzizkiak edo posposizioak etab. — hainbat deskripzio erraztu egingo liriateke, nere ustez. Adibidez, askotan aipatu da *etorri zen gizon hura* bezalakoen balio bikoitza, erlatiboduna eta gabea. Baina *gizon-i* kasu-atzizkiren bat erasten badiogu —*etorri zen gizonak* edo *etorri zen gizonarentzat* etab.— orduan bikoiztasuna desagertu egiten da zeren *zen* erlatibozkoa soilik baita. Salbuespen bat dago, kasu absolutua —*etorri zen gizona*— hain zuzen, hots, «kasu»-en zerrendatik baztertu beharko genuena. Bestalde *gizon* «absolutu mugagabe»-a dela baieztatzeak analisia nahas dezake. Hori dateke, esaterako, M. Sagües-en *Metodo elemental de euskera* liburuan ematen diren zenbait argibide okerren iturburua. Adibidez *gizon hura* esapidean *gizon* mugagabean dagoela esaten digunean.

(10) Esaterako gramatikaren 504. orr.-an frogatzen denean *banu* etab. *nuke*-rekin lotu behar dela, eta ez, Larramendik eta ziotenez, *nuen*-ekin, horretarako hirugarren pertsonan agertzen den *l*-aurrizkian oin hartzen duelarik.

maitte dut alemanezko *ich habe ihn lieb*-en kide hitzez hitzekoa da: «*maitte* est 'lieb'; *d-w-t est* 'ich-habe-ihn' en lisant à rebours».

Aditz languntzaileen —zeren beretzat, bere garaikideentzat ez bezala, aditz laguntzailea ez zen bakarra— egitura ez zaio Larramendi edo Astarloari bezain miragarria iruditzen; «quand on voit un tableau de la conjugaison du verbe basque, tout paraît être d'une régularité admirable; mais dès qu'on examine les modes & les temps un peu soigneusement, on découvre bientôt qu'il y a beaucoup de confusion» (GrC 160). Badaki Zavalaren aditzari buruzko obra Astarloaren teoriari gauzatze praktikoa dela, eta harrez gero esan zen guztia horren errepikapena besterik ez zela: «la théorie de Zavala, avec tous ces noms inusités, a ébloui quelques auteurs, qui ont pour de la profondeur ce qui n'était que du désordre, caché sous une apparence de régularité» (ib. 191); «un temps qui exprimerait à la fois le présent, le futur & le conditionnel n'est guère admissible. La formation des temps & des flexions était inconnue à Zavala; il a coordonné le verbe, mais il ne l'a pas analysé. Ceci explique en partie cette confusion» (ib. 229h).

Nahastearen beste alderdia azalpenaren eruduzat gaztelaniaren aditzaren egitura hartzetik dator: «Zavala explique le basque aux Espagnols, & il fallait sans doute leur dire comment ils devaient rendre ce temps dans leur langue, mais on voit que la nomenclature de temps basques, chez l'auteur, ne repose pas sur la nature du verbe ni sur la signification des flexions» (GrC 192); «le subjonctif, chez, Larramendi, est calqué sur celui des grammaires espagnoles, & contient beaucoup plus de temps que le subjonctif français» (ib. 186). Hortik dator, adibidez, Larramendik-eta egiten duten *ba-* aurizkiaren azalpen okerra. Larramendientzat —eta, hortaz, Zavala eta abarrentzat— *ba-* hori aditz-denbora jakin baten aurizki berezia da, ez baldintza ororen marka. Nahasketaren iturburua argi dago: erdal aditzen paradigmatan ez da «si tengo»-rik ematen; bai, ordea, «(si) tuviera»...

Aditzari eskaintzen dizkion 339 orrialdeetan, ez dira falta egungo ikuspegitik ongiegi ez dauden gauzak, edo gaur egun bestela ikusten ditugunak. Baina helburuan jo duten burutapenak, edo ohar eta ikuspuntu interesgarriak asko dira, asko eta askotarikoak. Esaterako, erroari erasten zaion *-i* edo *-tu* atzizkien bidez erazten dela aditzaren era burutua, «adjectif verbal» delakoa bere hitzetan (GrC 120). Guri begien bistako kontua iruditzen zaigu hori, baina ez dugu ahaztu behar Duvoisinentzat «lettre euphonique» bat zela delako *-i* hori.

10. Van Eysen lanak, bereziki gramatikazkoak, ez zuten harrera onik izan garaiko euskalarien artean. Bonaparte printzeak, Duvoisinek eta Inchauspek, batez ere, ongi jipoitu zuten haren lana. Ondorioz erabat baztertuta gertatu zen euskal estudioen «zirkuitu»-etatik. Tamalez, zeren omen handiago duten beste hainbatek baino azterketa-eta iker-lan interesgarriagoa burutu baitzuen. Izan ere hizkuntzalaritza profesional baten lana izan zen berea, ez borondate oneko —eta ezer gutxi gehiagoko— euskaltzale batena. Hori ikuseraztea zen hitzaldi honen helburua.

BIBLIOGRAFIA

Gavel, H., 1929, *Grammaire Basque*, Bayonne.

Lacombe, G., 1908, «Basquistes contemporains. Le Jonkheer Van Eys (Notice Bio-Bibliographique)», *RIEV*.

Schuchardt, H., 1946, *Linguae Vasconum Primitiae*. A. Yrigarayren gaztelerezko itzulpena, Salamanca, «Acta Salmanticensia».

Van Eys, W. J., 1873, *Dictionnaire Basque-Français*, Paris. [=DBF]

———, 1879, *Grammaire comparée des dialectes basques*, Paris.